

PENZIONO OSIGURANJE SA POSEBNIM OSVRTOM NA REPUBLIKU SRBIJU

Branko M. Tešanović* i Maja M. Folić
Univerzitet „Union – Nikola Tesla“, Fakultet za poslovne studije i pravo

Osnovni cilj socijalnog osiguranja je obezbeđenje socijalne sigurnosti stanovništva, odnosno socijalno ugroženih pojedinaca i domaćinstva. Jedna od najznačajnijih komponenti sistema socijalnog osiguranja je njegov penzijski program. Isti je osmišljen tako da obezbedi osnovni nivo penzijskih prava starim licima (definisan zvanično procenjenim nivoom minimalne materijalne sigurnosti) a da razlika do željenog nivoa penzije bude pokrivena doprinosima zaposlenih (i / ili poslodavca) u neki program javnog ili privatnog penzijskog osiguranja.

Penzijski sistem je deo finansijskog sistema, a preko njega i privrednog sistema, čije funkcionisanje direktno zavisi od makroekonomske stabilnosti zemlje. Ključni elementi za svaki penzioni sistem su: štednja, investicije, rast i produktivnost. Penzioni sistem jedne države, odnosno visina penzija njenih građana, determinisana je između ostalog stanjem budžeta, odnosno da li je budžet uravnotežen ili eventualno postoji budžetski suficit ili deficit. Ukoliko zemlja ima visok deficit, jedna od efikasnih mera štedenje je smanjenje penzija i ostalih primanja vezanih za javni sektor.

Nesmetano funkcionisanje penzionog sistema je uslovljeno i održivošću javnog duga jedne zemlje jer ukoliko zemlja bankrotira, postavlja se pitanje isplate penzija kao i plata zaposlenih u javnom sektoru.

Činjenica je da usled loših uslova u kojima decenijama funkcioniše penzijski sistem u Republici Srbiji da pored izvornog fonda penzije moraju biti dotirane i od strane države, jer postoji deficit penzionog fonda, odnosno činjenica je da je penzijski sistem Srbije, ovako koncipiran, dugoročno teško održiv.

Ključne reči: penziono i invalidsko osiguranje, javni i privatni penzioni sistemi, stopa doprinosa, izvorni prihodi, međugeneracijska solidarnost, kapitalizovani penzioni sistem, održivost penzionog sistema

Uvod

Javni penzijski sistemi brojnih država suočavaju se sa raznovrsnim problemima. Mnoge države su pošle ka alternativnim rešenjima za svoje penzionere, kako bi im i u trećem dobu obezbedile neophodna sredstva. Neke su uspele da se izbore i da očuvaju pozitivnu vrednost svoje aktive, a druge na žalost, nisu.

* Prof. dr Branko M. Tešanović je pukovnik u penziji.

Penzijski sistemi mogu biti javni ili privatni. Javni sistemi su obično „*pay as you go*.“ „*Pay as you go*“ odnosno tzv. PAYG sistem podrazumeva da tekući, odnosno postojeći zaposleni svojim doprinosima finansiraju postojeće penzionere. Ovaj koncept tekućeg finansiranja, zasniva se na međugeneracijskoj solidarnosti i pokazao se kao uspešan u uslovima relativno mlade populacije, kao i visoke stope zaposlenosti. Pored ovog sistema (PAYG) egzistira i tzv. kapitalizovan penzijski sistem.

Države u kojim dominira kao primarno tekuće finansiranje penzionog sistema, beleže konstantne teškoće, jer je sve više starijih lica u ukupnoj populaciji a sve manje radno aktivnog stanovništva, ovakvi penzioni sistemi dugoročno su teško održivi.

U Srbiji, brojni faktori utiču na to da je trenutni „*pay as you go*“ sistem, ekonomski neodrživ. Pre svega reč je o nepovoljnim demografskim trendovima, kao što su niska stopa nataliteta, kao i porast starenja stanovništva, takođe vremenom se smanjivao broj zaposlenih, a povećavao broj penzionera.

Sistem penzijskog osiguranja

Pojam „osiguranje“ koristi se za tri ključne delatnosti – za osiguranje imovine i lica, za delatnost dobrovoljnog penzijskog i invalidskog osiguranja i zdravstvenog osiguranja. Ove delatnosti imaju svoje sličnosti i razlike. Uočljivo je da su u pitanju tri odvojena sistema koje povezuje osnovna delatnost – osiguranje.

Penzijsko i invalidsko osiguranje (PIO) predstavlja deo sistema socijalnog osiguranja, možemo reći u svim razvijenim zemljama, nezavisno od toga za koji se penzijski sistem konkretne zemlje odluče.

Ukoliko posmatramo sa ekonomskog aspekta, penzijsko osiguranje je značajna oblast privrednog života. Penzijsko osiguranje je splet različitih novčanih tokova i uplata u dugom vremenskom periodu. Neophodno je pronaći one faktore u privredi i institucijama koje bi doveli do uspostavljanja ravnoteže između sredstava koja se uplaćuju na ime doprinosa sa jedne strane, i sredstava koja se isplaćuju na ime penzija, sa druge strane.¹

Penzija predstavlja sredstvo socijalne zaštite u vidu novčane naknade koja štiti od rizika starosti.²

Sistem penzijskog osiguranja je važan oblik zaštite i predstavlja način na koji se pojedinci obezbeđuju za vreme života nakon penzionisanja, kada ne mogu biti radno angažovani. Iz ove činjenice vidljiv je značaj penzijskog osiguranja za građane. Naravno, postoje i određeni rizici za funkcionisanje svakoga penzijskog sistema, ukoliko posmatramo iz ugla potencijalnih korisnika, pa se može konstatovati da svaki od sistema nose sa sobom određene prednosti i nedostatke.³

Za normalno funkcionisanje penzijskih fondova potrebno je postojanje razvijenog finansijskog tržišta, s obzirom da se penzijski fondovi javljaju kao značajni institucionalni

¹ Pavlović, M., Marković, J. & Marković, D. 2015, "Penzijski sistem i savremena ekonomska kriza", Vojno delo, vol. 67, no. 2, pp. 243-262.

² Domazet, I., Milivojević, S. & Lazić, M. 2013, "Reforma penzijskog sistema sa aspekta intenzivnog starenja stanovništva Srbije", Poslovna ekonomija, vol. 7, no. 1, pp. 141-156.

³ Rakonjac-Antić, T. 2013, "Upravljanje ključnim rizicima penzijskih planova sa aspekta njihovih korisnika", Marketing, vol. 44, no. 2, pp. 128-136.

investitori, koji prikupljena sredstva doprinosa plasiraju u određene hartije od vrednosti, koje donose odgovarajući prinos, svakako vodeći računa o prihvatljivom nivou investicionog rizika.

Savremeni penzijski sistemi se sastoje iz nekoliko segmenata, determinisani su uglavnom: kategorijom osiguranika, načinom na koji su finansirani, kako se vrši podela penzija i slično.

Postoje različite podele penzijskih fondova, uopšteno gledano, možemo ih podeliti na: javne i privatne.⁴

Javni penzijski fondovi formirani su sredstvima koja jednim delom izdvajaju zaposleni i poslodavci a drugi deo se izdvaja od strane države. Najčešća je podela penzijskih sistema upravo na penzijske sisteme međugeneracijske solidarnosti (PAYG - „pay as you go“) i na kapitalizovane penzijske sisteme.

Privatni fondovi se za razliku od javnih penzijskih fondova najčešće finansiraju preko *fully funded* sistema.⁵ Svi problemi koji su doveli do neodrživosti PAYG sistema su i uslovi uvođenje modela finansiranja penzija poznat kao FULLY FUNDED sistem, zasnovan na akumulaciji kapitala, koji podrazumeva kapitalizaciju uplaćenih doprinosa, iz kojih se kasnije uplaćuju penzije. Primer *fully funded* sistema srećemo npr. u Čileu i zemljama Latinske Amerike, koje su sprovele reforme svojih penzionih sistema.

Značajna je podela penzijskih sistema i prema kriterijumu obaveznosti, na obavezne ili dobrovoljne,⁶ koja je ujedno najrasprostranjenija. Penzijski sistemi koji se zasnivaju na principu međugeneracijske solidarnosti finansiraju se iz doprinosa koje uplaćuju zaposleni. Sa druge strane, kapitalizovani penzijski sistemi se finansiraju iz doprinosa koje su osiguranici uplaćivali u penzijskim fondovima.⁷ U slučaju sistema koji su kapitalizovani, pravo na penziju se ostvaruje zaključivanjem ugovora o penzijskom osiguranju korisnika i konkretnog penzijskog fonda. Penzijski fond se obavezuje da će korisniku na osnovu uplaćenih sredstava doprinosa i prinosa na investirana sredstva doprinosa, posle određenog broja godina isplaćivati redovna davanja na osnovu kojih će korisnici održati određeni nivo životnog standarda.⁸

Zavisno od doprinosa različitih subjekata, u Srbiji egzistiraju, tri oblika penzijskog osiguranja: a) koje uplaćuju zaposleni; b) koje uplaćuje poslodavac i c) sa doprinosima koje uplaćuju zaposleni i poslodavac.

Tako da se penzijsko osiguranje može zasnivati isključivo na doprinosima zaposlenih ili za zaposlene, koji najčešće uživaju poreske privilegije i predstavljaju unapred ugovoreni srazmerni deo zarade, koji se odvaja u penzijski fond. U odnosu na to da li je unapred određena formula, sa parametrima, za određivanje penzijske nadoknade ili ista zavisi od iznosa sredstava akumuliranih doprinosa i prinosa na investirana sredstva doprinosa, pri-

⁴ Rakonjac Antić T, Penzijsko i zdravstveno osiguranje, CID Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2012, str. 15.

⁵ Isto, str. 11.

⁶ Isto, str. 24.

⁷ Pavlović, M., Marković, J. & Marković, D. 2015, "Penzijski sistem i savremena ekonomska kriza", Vojno delo, vol. 67, no. 2, pp. 243-262.

⁸ Rakonjac Antić T, Penzijsko i zdravstveno osiguranje, CID Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2012, str. 4.

sutna je podela na planove: sa definisanim penzijskim nadoknadama; sa definisanim doprinosima, i hibridne planove (kao kombinacija dva prethodna). Najčešće su planovi penzijskog osiguranja obezbeđeni od strane poslodavaca.⁹

Propisi različitih zemalja određuju potrebne godine starosti kao uslov za odlazak u penziju. Optimalno sa stanovišta održivosti penzionog fonda je 65 godina, tako je u: Holandiji, Portugaliji, Španiji, Nemačkoj, Velikoj Britaniji, Hrvatskoj...

Postoje brojni problemi u funkcionisanju penzijskih sistema. U mnogim zemljama koje imaju staro stanovništvo, nedovoljan broj radno sposobnih stanovnika, nizak prirodni priraštaj i visoka stopa nezaposlenosti ugrožavaju postojeće penzijske sisteme.¹⁰

Različiti programi penzionisanja imaju veliku ulogu u obezbeđenju odgovarajućeg nivoa dohotka posle penzionisanja.¹¹

Istorijski razvoj penzijskih sistema Srbije

Srbija ima bogatu istoriju penzijskog osiguranja, koja datira još iz 1833. godine kada je Knez Miloš Obrenović potpisao rešenje prvom srpskom penzioneru. Mihajlo Obrenović je doneo prvu Uredbu o penzijama činovnika, a u narednim decenijama su usledile nove uredbe o penzijama. Prvi penzijski zakon u Srbiji donet je 1850. godine.

Prvi zanatski dobrovoljni fond formiran je 1898. godine a 1937. počela je primena penzijske zaštite po Zakonu o osiguranju radnika.

Nakon Drugog svetskog rata 1945. godine, donet je Zakon o sprovođenju socijalnog osiguranja na području tadašnje Jugoslavije. Po završetku Drugog svetskog rata, penzijski sistem doživeo "renesansu," usled velikog ulaganja tadašnje države u ekonomski preporod. Usledile su brojne uredbe i zakoni u narednih 50 godina. Godine 1993. formirani su republički fondovi za penzijsko i invalidsko osiguranje zaposlenih, samostalnih delatnosti i poljoprivrednika. Godine 2008. počinje da funkcioniše jedinstveni Fond za PIO koji je objedinio prethodna tri fonda – zaposlenih, samostalnih delatnosti i poljoprivrednika, a od 2012. godine Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje preuzima poslove ostvarivanja prava od Fonda za socijalno osiguranje vojnih osiguranika.¹²

U brojnim zemljama sveta, osamdesetih godina prošlog veka, došlo je do velikih institucionalnih kriza. Reforme su bile neophodne u penzijskim sistemima zemalja Istočne Evrope jednako kao i zemljama Latinske Amerike.

U pojedinim zemljama Istočne Evrope kao što je Poljska, nekadašnja Čehoslovačka, i u zemljama Latinske Amerike, koncipirane su reforme i to uz podršku Svetske Banke, kao tzv. model tri stuba (prvi stub koji je državni i predstavlja izmenjeni sistem tekućeg fi-

⁹ Rakonjac-Antić, T. 2013, "Upravljanje ključnim rizicima penzijskih planova sa aspekta njihovih korisnika", Marketing, vol. 44, no. 2, pp. 128-136.

¹⁰ Rakonjac Antić T, Penzijsko i zdravstveno osiguranje, CID Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2012, str. 10.

¹¹ Caran, M.& Georgiana-Noja, G. 2015, "Empirijska komparativna analiza beneficija za zaposlene u multinacionalnim kompanijama - primeri Rumunije i Srbije", Megatrend revija, vol. 12, no. 2, pp. 155-170.

¹² Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje <http://www.pio.rs/lat/o-nama/istorijat.html> (datum pristupa 20.12.2016. godine).

nansiranja, zatim uvođenje drugog, obaveznog stuba kroz obaveznu dodatnu štednju mladih osiguranika kod privatnih penzijskih fondova i razvoj trećeg stuba, koji predstavlja dobrovoljno penzijsko osiguranje).

Preporuke Svetske Banke u vezi modela reformisanja sa značajnijim udelom privatnog kapitalizovanog penzijsko invalidskog osiguranja (u poslednje vreme se ovi predlozi modifikuju), polazile su od hipoteze da se na taj način povećava ukupna nacionalna štednja, omogućavaju nove investicije i ubrzava ukupni ekonomski rast. Pretpostavka je bila da se preko ulaganja u kapitalizovane penzijske fondove mogu ostvariti veće penzijske nadoknade (penzije), nego u okviru sistema tekućeg plaćanja.

Penzioni sistem Srbije

Javni penzijski sistem Republike Srbije se bazira na principu međugeneracijske solidarnosti – aktivni radnici plaćaju penzijske doprinose iz kojih se isplaćuju penzije trenutnih penzionera.

Već decenijama penzijski sistem Srbije suočava se sa brojnim problemima. Već osamdesetih godina prošlog veka, penzijski sistem Srbije, bio je u krizi, decenijama su preduzimane parcijalne mere, jedan vid reforme penzijskog sistema u Srbiji, krenuo tek posle 2000-te godine.¹³

Usled uočenih i prezentovanih nedostataka postojećeg penzijskog sistema u Srbiji, očigledno je da su promene neophodne i to sa stanovišta celovitih reformi.

Prikaz penzionog sistema Srbije

Penzijski sistem zasniva se na podeli funkcija koje on treba da zadovolji i to funkcije: štednje; preraspodele dohotka starijim i siromašnim članovima zajednice; te funkciju osiguranja.

Postojeći penzijski sistem u Srbiji funkcioniše po principu, što se iz tekućih prihoda od doprinosa iz zarada zaposlenih i poslodavaca finansiraju tekući rashodi za penzije korisnike, uz nadoknadu nedovoljnih prihoda od doprinosa iz budžeta Republike Srbije.

U Srbiji, Republički fond PIO¹⁴ realizuje obavezno penzijsko osiguranje. Pomenuti fond je osnovan Zakonom o penzijskom i invalidskom osiguranju u cilju ostvarivanja prava penzijskog i invalidskog osiguranja, te obezbeđenja potrebnih sredstava da bi se ova prava i ostvarila. U pitanju je pravno lice koje ima status organizacije za obavezno socijalno osiguranje. Poslovanje Republičkog fonda za PIO definisano je statutom ove organizacije, ali i Zakonom o penzijskom i invalidskom osiguranju.

Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju određuje da PIO obuhvata obavezno i dobrovoljno penzijsko i invalidsko osiguranje.¹⁵ Prema ovom zakonu obaveznim penzij-

¹³ Pavlović, M., Marković, J. & Marković, D. 2015, "Penzijski sistem i savremena ekonomska kriza", Vojno delo, vol. 67, no. 2, pp. 243-262.

¹⁴ Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje <http://www.pio.rs/cir/> (datum pristupa 15.12.2016. godine)

¹⁵ Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju ("Sl. glasnik RS", br. 34/2003, 64/2004 – odluka USRS, 84/2004 – dr. zakon, 85/2005, 101/2005 – dr. zakon, 63/2006 – odluka USRS, 5/2009, 107/2009, 101/2010, 93/2012, 62/2013, 108/2013, 75/2014 i 142/2014)

skim i invalidskim osiguranjem obezbeđuju se prava za slučaj starosti, invalidnosti, smrti i telesnog oštećenja, dok je dobrovoljno penzijsko i invalidsko osiguranje, kojim se na osnovu ugovora, mogu obezbediti prava za slučaj starosti, invalidnosti, smrti i telesnog oštećenja, ili veći obim tih prava. Obavezno osigurana lica su zaposleni, lica koja obavljaju samostalnu delatnost i poljoprivrednici.

Penzijski sistem Srbije se finansira iz izvornih prihoda Republičkog fonda za PIO i garancija države. Glavni i izvorni prihodi Republičkog fonda za PIO su doprinosi za PIO, koji se uplaćuju po stopi od 22%. Pored ovih prihoda, takođe postoje i sopstveni izvori fonda.

Na osnovu podataka iz tabele 1 vidljiva je visina osnovice, odnosno stopa doprinosa za PIO u procentima, kao i učešće izvornih prihoda u ukupnim prihodima, uz prikaz učešća dotacija u ukupnim prihodima, takođe u procentima. Očigledno, da su se stope doprinosa menjale iz godine u godinu, dostižući svoj maksimum 1999. , ne slučajno, u godini agresije na Srbiju, od 32%.

Tabela 1 – Pregled stopa doprinosa i učešća izvornih prihoda, (u %)

Godina	Stopa doprinosa za PIO/u %	Učešće izvornih prihoda u ukupnim prihodima	Učešće dotacija u ukupnim prihodima
1995.	22	85,60	13,88
1996.	29,4	84,79	14,63
1999.	32	80,59	18,99
2002.	19,6	54,88	42,08
2004.	22	55,79	36,69
2008.*	22	60,48	35,46
2011.	22	54,63	44,59
2012.**	22	51,09	48,22

(Izvor: Mimić I, fin. Dir PIO, Tržište rada i penzijski sistem Srbije, 2013., dostupno na: www.danas.tv, datum pristupa 26.12.2016. godine)

Prvog januara 2008. godine došlo je do objedinjavanja tri fonda penzijsko-invalidskog osiguranja, te su objedinjeni fondovi zaposlenih, samostalnih delatnosti i poljoprivrednika u jedinstven, Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje.¹⁶

¹⁶ Rakonjac Antić T, Penzijsko i zdravstveno osiguranje, CID Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2012, str. 151.

Problemi u penzionom sistemu Srbije

Penzijski sistem jedne zemlje je veoma kompleksna oblast i ne može biti posmatran samo sa socijalnog aspekta i težnje da se starijoj populaciji obezbedi dostojanstvena starost, već se mora sagledati i ekonomski aspekt obezbeđenja i isplate penzija.

Jedan od problema jesu i dugoročni efekti ekonomske krize koja se negativno odrazilo na sistem penzijskog osiguranja, i usmerava odluke ka novom kapitalizovanom sistemu budućih penzija. Srbija, već duži vremenski period, različitim merama intervencije pokušava da ublaži negativne ekonomske trendove, koje nisu uvek tako uspešne.¹⁷

Fond za PIO broji više od dva i po miliona osiguranika od kojih je skoro dva miliona iz kategorije zaposlenih, oko trista hiljada iz kategorije samostalnih delatnosti, a samo oko sto pedeset hiljada iz reda poljoprivrednika.¹⁸ Ukoliko u odnos stavimo ukupan broj osiguranika sa ukupnim brojem penzionera (2,45 sa 1,73) dolazimo do podatka da jednog penzionera izdržava 1,42 osiguranika. Ono što je očigledno, (Tabela 2), je nastavak procesa starenja stanovništva, zbog čega se dodatno pogoršava odnos obveznika i penzionera. Pored svih negativnosti sa kojima se bori javni sektor Srbije, dodatni problem predstavlja i činjenica da penzijski sistem nije moguće finansirati iz izvornih prihoda Republičkog fonda za PIO već su neophodne garancije države, odnosno dotacije. Prema podacima iz 2012. godine, vrednost dotacija je iznosila 48,22%.¹⁹

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Republici Srbiji sproveden je u oktobru 2011. godine.²⁰ Prema podacima Zavoda za statistiku u Srbiji ima ukupno 7.186.862 stanovnika.²¹

Tabela 2 – Vitalna statistika

Podatak	Ukupno	%
Broj stanovnika	7 186 862	100
Gradska naselja	4 271 872	59,44
Ostala naselja	2 914 990	40,56
Pol	7 186 862	100
Muško	3 499 176	48,69
Žensko	3 687 686	51,31
Starost	7 186 862	100
0-14	1 025 278	14,27
15-64	4 911 268	68,34
65 i više	1 250 316	17,40
<i>Prosečna starost (god)</i>	42,2	-

(Izvor: Republički zavod za statistiku <http://www.stat.gov.rs/WebSite/Default.aspx>, datum pristupa 15.12.2016. godine)

¹⁷ Pavlović, M., Marković, J. & Marković, D. 2015, "Penzijski sistem i savremena ekonomska kriza", Vojno delo, vol. 67, no. 2, pp. 243-262.

¹⁸ Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje <http://www.pio.rs/> (datum pristupa 15.12.2016. godine)

¹⁹ Mimić I, fin., Tržište rada i penzijski sistem Srbije, 2013, dostupno na: www.danas.tv (datum pristupa 26.12.2016.godine)

²⁰ Popis 2011 <http://popis2011.stat.rs/?lang=lat> (datum pristupa 15.12.2016. godine)

²¹ Republički zavod za statistiku <http://www.stat.gov.rs/WebSite/Default.aspx> (datum pristupa 15.12.2016. godine)

Pedesetih godina prošlog veka odnos broja zaposlenih i penzionera je bio *jedan prema pet*, a krajem osamdesetih *jedan prema tri*. Ovaj odnos se smanjivao, pa je pre jedne decenije bio 1:1,27, a danas je 1:1,42.

Nedovoljnost prihoda iz doprinosa zaposlenih i poslodavaca, kao i poljoprivrednika u Republici Srbiji, nameće potrebu da se država pojavljuje kao sufinansijer i da iz budžeta dopuni finansiranje penzija.

Kada je u pitanju demografija, moramo naglasiti da je jedan od glavnih problema, stalno opadanje nataliteta stanovništva Srbije, kao i rast prosečne dužine života stanovništva.

U Srbiji već više decenija postoji trend pada broja stanovnika. Pre svega glavni razlog za ovo je negativan prirodni priraštaj koji iznosi oko 5 promila u periodu od 2010 do 2014. godine.²²

Pored toga, što raste demografski pad, konstantno raste i prosečna starost ukupnog stanovništva.²³ U 2014. godini prosečna starost je iznosila 42,6 godina (muškarci 41,2 i žene 43,9).

Proces starenja stanovništva posledica je sve manjeg udela mladog stanovništva (0–14 godina) u ukupnom stanovništvu (14,4%), udeo starijih od 65 godina je 18,2%, dok radno sposobno stanovništvo čini 67,4%.²⁴ Očekivano trajanje života stalno se produžava, trenutno je trajanje života 75 godina, a pretpostavlja se da bi do 2050. trebalo da iznosi 82,5 godina.

Pored toga postoje različite osnove za sticanje penzija na osnovu pojedinih benefita u vidu beneficiranog radnog staža. Slična situacija je i sa skraćivanjem perioda u kom se može ostvariti pravo na osnovu penzionog osiguranja, bilo na osnovu godina starosti ili broja godina radnog staža.

U Republici Srbiji, kao i svetu, beneficirani staž²⁵ za obračun penzije imaju zaposleni koji se bave izuzetno napornim zanimanjima kao i zanimanjima sa dodatnim rizicima na radnom mestu. Beneficirani staž se odnosi na pojedine policajce i radnike državne bezbednosti, rudare u jamama, roniocce, padobrance, pilote, vojnike... kao i za zanimanjima koja se samo određenog broja godina kao u slučaju profesionalnih igrača baleta.

Prema podacima PIO fonda 13,8 % ukupnog broja penzionera, što čini preko 182 hiljade, ostvaruje pravo na beneficirani staž. Nekada je bio u pitanju znatno manji procenat, i iznosio je cca 12 %, ali su 2012. u PIO fond uključeni i vojni penzioneri, čime se procenat objektivno uvećao.²⁶

²² Nova srpska politička misao <http://www.nspm.rs/kuda-ide-srbija/sta-nam-zapravo-pokazuju-demografske-projekcije-un.html?alphabet=> (datum pristupa 16.12.2016. godine)

²³ Penev G, 2013. Projekcije stanovništva Srbije od 2010. do 2060. Beograd 2013, str.12.

<http://www.fiskalnisaet.rs/doc/istrazivacki-radovi/> (datum pristupa 16.12.2016. godine)

²⁴ Republički zavod za statistiku <http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/public/PublicationView.aspx?pKey=41&pLevel=1&pubType=2&pubKey=3069> (datum pristupa 16.12.2016. godine)

²⁵ Penzioni internet portal <http://www.penzin.rs/beneficirani-radni-staz-u-republici-srbiji/> (datum pristupa 16.12.2016. godine)

²⁶ Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje Republike Srbije <http://www.pio.rs/cir/> (datum pristupa 15.12.2016. godine)

Pored beneficiranog radnog staža, još jedan problem kada je u pitanju penzioni sistem Srbije, je u liberalizaciji uslova utvrđivanja visine penzijske osnovice. Penzijska osnova se utvrđuje kao prosečna zarada u 10-godišnjem najpovoljnijem periodu ili opšti rast osnovice usklađen sa % prosečne zarade u izabranim godinama. U Zakonu o penzijskom i invalidskom osiguranju,²⁷ stoji da se prava iz penzijskog i invalidskog osiguranja stiču i ostvaruju zavisno od „dužine ulaganja i visine osnovice na koju je plaćen doprinos za penzijsko i invalidsko osiguranje i uz primenu načela solidarnosti.“

Činjenica je da su sindikati penzionera i druga udruženja penzionera imali uticaj na predstavnike političke vlasti u zemlji i stoga ostvarili uticaj na kreiranje postojećeg penzionog osiguranja, odnosno njihovog oblikovanja.

Svakako, najveći problem leži u činjenici da se znatno smanjuje broj zaposlenih u odnosu na broj penzionera, kao i da se usled tranzicije pojavio znatno veći broj nezaposlenih po osnovu tehnološkog viška.

Tabela 3 sadrži osnovne pokazatelje na tržištu rada u 2014. i 2015. godine prema Republičkom zavodu za statistiku Republike Srbije, a na osnovu Ankete o radnoj snazi.

Tabela 3 – Osnovni pokazatelji na tržištu rada u 2014. i 2015. godini

	2014.					2015.				
	I kv.	II kv.	III kv.	IV kv.	God. prosek	I kv.	II kv.	III kv.	IV kv.	God. prosek
(u haljinama)										
Aktivni	3117,7	3198,8	3186,8	3125,5	3157,2	3088,6	3123,2	3140,8	3114,5	3116,8
Zaposleni	2453,2	2530,2	2608,8	2584,5	2544,2	2494,3	2565,7	2615,2	2558,3	2558,4
Nezaposleni	664,4	668,6	578,1	541,0	613,0	594,3	557,5	525,6	556,1	558,4
Neaktivni	2992,4	2903,9	2908,4	2963,1	2942,0	2992,6	2948,5	2906,6	2924,8	2943,1
(u procentima)										
Stopa aktivnosti	51,0	52,4	52,3	51,3	51,8	50,8	51,4	51,9	51,6	51,4
Stopa zaposlenosti	40,2	41,5	42,8	42,4	41,7	41,0	42,3	43,2	42,4	42,2
Stopa nezaposlenosti	21,3	20,9	18,1	17,3	19,4	19,2	17,9	16,7	17,9	17,9
Stopa neaktivnosti	49,0	47,6	47,7	48,7	48,2	49,2	48,6	48,1	48,4	48,6
Stopa neformalne zaposlenosti	19,7	20,5	22,5	22,0	21,2	19,4	18,5	20,4	19,4	19,5

(Izvor: Republički zavod za statistiku <http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=26>, datum pristupa 19.12.2016. godine)

²⁷ Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju ("Sl. glasnik RS", br. 34/2003, 64/2004 - odluka USRS, 84/2004 - dr. zakon, 85/2005, 101/2005 - dr. zakon, 63/2006 - odluka USRS, 5/2009, 107/2009, 101/2010, 93/2012, 62/2013, 108/2013, 75/2014 i 142/2014)

Značajan problem za penzijski sistem Srbije, predstavlja i znatan broj nezaposlenih. Između ostalog, školovanje je produženo, sve više mladih ljudi ne želi da stupa u radni odnos po završetku srednje škole, već studira, najčešće duže nego što je optimalno. Dakle, susrećemo nevoljnu i voljnu nezaposlenost. Pored toga, problem je u tome što zbog tehnološkog razvoja, postoji potreba za otpuštanjem određenog broja kategorija (tehnološki višak), što doprinosi povećanju nezaposlenosti. Konkretno, kada je u pitanju nezaposlenost u 2016. godini, rezultati Zavoda za statistiku su da je stopa nezaposlenosti u Srbiji oko 16%.²⁸

Na osnovu podataka iz tabele 4 vidljiva je ukupna nezaposlenost u trećem kvartalu 2016. godine, ukupno, kao i stopu nezaposlenosti od 15-64 godine. Kada je u pitanju stopa nezaposlenosti u ukupnom pokazatelju, ona je za treći kvartal 2016. godine iznosila 13,8%, dok je stopa nezaposlenosti populacije od 15 do 64 godine, iznosila je 14,4%.

Tabela 4 – Pokazatelji nezaposlenosti

Pokazatelj nezaposlenosti	Period	Procenat
Stopa nezaposlenosti ukupno	III kvartal 2016.	13,8%
Stopa nezaposlenosti od 15 - 64 godine	III kvartal 2016.	14,4%

(Izvor: Republički zavod za statistiku <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=2>, datum pristupa 23.12.2016. godine)

Ono što je vidljivo posmatranjem pokazatelja sistema penzijskih osiguranja različitih država jeste da su navedeni sistemi dobrim delom u кризи, te da su potrebne reforme, odnosno potrebno je za nacionalne penzione sisteme pronaći optimalne modele.

Kada je u pitanju Republika Srbija od početka 21. veka pa u narednu deceniju i po, sprovede se reforme penzijskog sistema. Mnoge probleme u tom intervalu je trebalo rešiti ali su delimično rešeni ili nisu. Glavni problemi su javni dug Srbije, usled budžetskog deficita, nepovoljnog broja radno aktivnog stanovništva i penzionera, kao stare populacije i slično.²⁹

Kada razmotrimo sve probleme sa kojima se susreće penzijski sistem Srbije, možemo uočiti da se on upravo susreće sa sličnim problemima kao i penzijski sistemi zemalja u okruženju, koje su imale slične specifičnosti istorijskog razvoja penzijskog sistema, nekadašnje SFR Jugoslavije.

Mogućnosti rešenja problema penzijskog sistema Srbije

Reforma penzijskog sistema podrazumeva uvođenje novog sistema PIO i suštinskih promena u načinu finansiranja budućih penzija, u cilju uspostavljanja dugoročno održivog sistema.

²⁸ B92 http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2016&mm=08&dd=29&nav_id=1170704 (datum pristupa 23.12.2016. godine)

²⁹ Živković, M., Piljan, I. & Piljan, T. 2016, "Ocena stava stanovnika prema obaveznom i privatnom penzijskom osiguranju", Trendovi u poslovanju, vol. 4, no. 1, pp. 91-99.

Kriza postojećeg penzionog sistema Srbije, uslovljena je svim navedenim faktorima, koji su doveli do toga da se broj penzionera povećava znatno brže od broja aktivnih osiguranika. Istorijski problemi su, svakako i podsticaji za rano penzionisanje i nedovoljna mobilnost na tržištu radne snage. Značajan broj nelegalno stečenih invalidskih penzija i slično, dodatno su opteretili postojeći penzijski sistem Srbije.

Prelazak iz postojećeg javnog penzijskog sistema u sistem u kome bi privatne penzije i privatni penzijski fondovi imali značajniju ulogu je alternativa, koja sa neizbežno nameće.

Pravilno strukturirani i adekvatno finansirani novi penzijski sistemi trebalo bi da ublaže siromaštvo u starosti, dugoročno mobilišu značajna sredstva, doprinesu smanjenju obaveza države za penzije, ojačaju vezu između doprinosa i penzija, potpomognu razvoj tržišta kapitala i objektivno doprinesu bržem ekonomskom rastu.

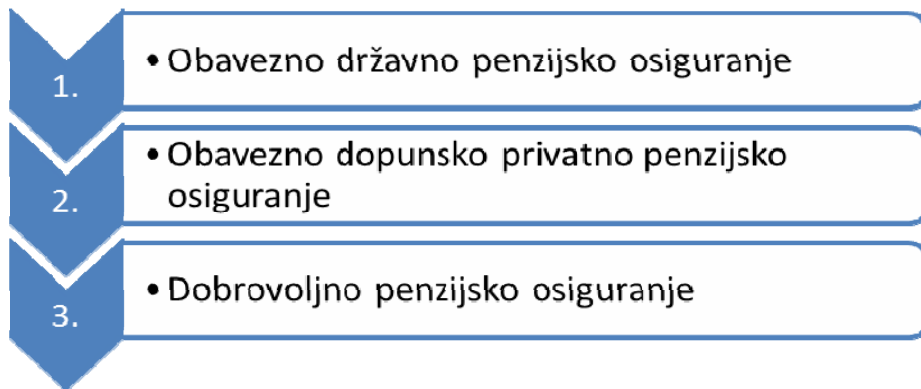
Drugim rečima, potrebna je dalja reforma postojećeg obaveznog penzijskog osiguranja, uvođenje dopunskog obaveznog penzijskog osiguranja i dobrovoljnog penzijskog osiguranja. Takav novi sistem PIO omogućava pored državne penzije i dodatne izvore prihoda u starosti. U okviru izvršenih reformi akcenat je na dobrovoljnom penzijskom osiguranju u odnosu na obavezno penzijsko osiguranje.

Penzijsko osiguranje, kako je predložila Svetska Banka, je podeljeno u tri stuba:³⁰

- Prvi stub, obavezno državno penzijsko osiguranje, funkcioniše po principu tekućeg finansiranja, gde se uplaćeni doprinosi u PIO fondu na teret poslodavca i zaposlenih, odmah isplaćuju u vidu penzija sadašnjim penzionerima.

- Drugi stub, obavezno dopunsko privatno penzijsko osiguranje u kome se deo obaveznih doprinosa, koji bi išli u državni penzijski fond, usmerava u obavezan privatni penzijski fond, tako da zaposleni mogu ostvarivati pravo na dve penzije – privatnu i državnu.

- Treći stub, dobrovoljno penzijsko osiguranje, koje daje mogućnost svima da, bez obzira da li su zaposleni ili ne, izdvoje dodatne penzijske doprinose na lične račune i u budućnosti obezbede dodatnu penziju. Šema 1 ilustruje pomenuta tri stuba.

Šema 1 – Tri stuba penzijskog osiguranja

(Izvor: Rakonjac Antić T, Penzijsko i zdravstveno osiguranje, CID Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2012, str. 45)

³⁰ Veselinović, P. 2014, "Reforma javnog sektora kao ključna determinanta uspešnosti tranzicije privrede Republike Srbije", Ekonomski horizonti, vol. 16, no. 2, pp. 137-155.

Za nesmetano funkcionisanje penzijskih sistema potreban je znatno veći broj aktivnih osiguranika u odnosu na broj penzionera, kako bi se rashod finansiranja penzija raspodelio na znatno veći broj lica. Procene su, da je to slučaj, kada za isplatu jednog penzionera izdvajanje sredstava vrše 3,5 aktivna osiguranika. Ispod ovog nivoa javljaju se problemi, jer izdvajanja zaposlenog za isplatu penzija postaju veliki teret.

Srbija bi mogla da aktivnije radi na daljoj primeni penzionog sistema, po preporukama Svetske Banke. Trostubni penzijski sistem kombinuje elemente sistema tekućeg finansiranja i sistema akumulacije kapitala. To čini tako što su dobre strane sistema tekućeg finansiranja u ovom sistemu sadržane u činjenici da je jedan deo doprinosa u rukama države, što znači rast sigurnosti i poverenja korisnika penzija. S druge strane, pozitivne karakteristike sistema akumulacije kapitala uključene su u ovaj sistem, tako što obezbeđuju održivost penzijskog sistema i podsticanje štednje.

Penzijski sistema socijalnog osiguranja funkcioniše, kao što smo već naglasili, na principu tekućeg finansiranja penzijskih primanja iz tekućeg doprinosa zaposlenih i poslodavca (kao izvora prihoda). Intencija je da se obrazuje odgovarajući kvantum rezervi, kojim bi se obezbedila isplata penzijskih prava u nekoliko narednih meseci. Sredstva rezervi potom mogu biti plasirana na finansijskom tržištu, pri čemu je zakonska regulativa po ovom pitanju uglavnom restriktivna, ograničavanjem ovakvih plasmana na listu relativno ne rizičnih hartija od vrednosti, kao što su obveznice države, obveznice pokrivene hipotekom nad nekretninama itd.

U većini zemalja ne samo da nije obrazovan odgovarajući obim rezervi, već se beleži i hronični deficit, kada je u pitanju finansiranje penzija iz tekućih prihoda ovog sistema. U takvim okolnostima država se po pravilu javlja u ulozi sufinsijera, s obzirom da je i konačni garant prava po osnovu socijalnog osiguranja

Drugi stub penzijskog osiguranja (obavezno privatno penzijsko osiguranje), odnosi se na zaposlene, za koje administriraju privatni fondovi, tj. svaki zaposleni ima svoj račun na koji poslodavac uplaćuje određeni iznos, pri čemu zaposleni u svakom trenutku može proveriti stanje sredstava na računu. Doprinosi su definisani tako što se Zakonom odredi da se deo stope obaveznog doprinosa za penzijsko osiguranje namenjena finansiranju prvog stuba usmeri u drugi stub.

Penzijska naknada zavisi od nivoa uplaćenih doprinosa i prinosa na investirana sredstva doprinosa. Zaposleni tako stižu pravo na dve penzije, državnu penziju iz prvog stuba i privatnu iz drugog stuba. Drugi stub praktično predstavlja pokušaj da se uspostavi balans između individualne i kolektivne odgovornosti za starost. Kolektivna odgovornost ovde osim obaveznosti, uz stopu doprinosa koju pripisuje država, najčešće podrazumeva i garantovanje minimalne penzije od strane države, za one koji tokom radnog veka ne ostvare penziju dovoljnu za minimalnu egzistenciju. Individualna odgovornost snose pojedinci jer uplatom doprinosa i izborom privatne kompanije, koja upravlja sredstvima na njegovom individualnom računu, na osnovu uplaćenih doprinosa, utiče na visinu penzije.

Treći stub penzijskog osiguranja (dobrovoljno penzijsko osiguranje) zasnovan je na sistemu akumulacije kapitala. Kod ovog stuba nije bitno da li je pojedinac zaposlen, da li ima redovne prihode, jer su uplate doprinosa dobrovoljne (mesečne, periodične, jednokratne), ne moraju da budu redovne, bilo da ih pojedinac uplaćuje sam za sebe ili to čini neko drugi za njega (npr. poslodavac, bračni drug, roditelj).

Sredstva koja se uplaćuju vode se na individualnim računima, u čije stanje svaki osiguranik ima neposredan uvid. Tako uložena sredstva se investiraju i u zavisnosti od stope prinosa uvećavaju. Investiranje se vrši najčešće u različite hartije od vrednosti. Kada dođe do penzionisanja, osiguranik može da bira, kako će raspolagati sredstvima, pri tome je moguće da se opredeli za jednokratnu isplatu, za doživotne anuitete ili za njihovu kombinaciju. Kod ovog stuba definiše se samo minimalan iznos doprinosa, dok maksimum doprinosa ne postoji.

Eksperti Svetske Banke smatraju da se penzijske reforme mogu grupisati u četiri tipa reformi:³¹

1. parametarske reforme, koje podrazumevaju promene parametara postojećih penzijskih sistema;

2. sistemske ili strukturalne reforme, koje podrazumevaju uvođenje novog tipa penzijskog sistema, koji bi u potpunosti zamenio ili samo dopunio postojeći sistem;

3. regulacione reforme, koje podrazumevaju promene u regulativama vezanim za investiranje sredstava fondova i

4. administrativne reforme.

Zagovornici postojanja drugog i trećeg stuba, smatraju da povećavaju nacionalnu štednju, a teret isplate, troškova i odgovornosti prebacuje se na privatne fondove, te se na taj način država i javne finansije oslobađaju znatnog dela troškova. To je interes za državu, a poslodavci smatraju da ih ovaj sistem manje tereti u odnosu na PAYG sistem, te dugoročno snižava troškove rada, što svakako predstavlja njihov interes.

Bez obzira za koji model se odlučili, visina penzija u najvećoj meri zavisi od ekonomske snage države, zato što novac na individualnim računima građana, u okviru dobrovoljnog penzijskog sistema, menadžment tih privatnih fondova ulaže u hartije od vrednosti. U većini država ulaganja se vrše baš u državne obveznice, te od ekonomske snage same države zavisi visina penzija iz ovog sistema. Identično, visina penzija iz javnog sistema zavisi od ekonomske moći države u trenutku ostvarivanja prava penzije. Reforma sistema penzijsko invalidskog osiguranja je dovela do definisanja čvrstih investicionih pravila u pogledu strukture portfolia penzijskih fondova.

Privatne penzije, podrazumevaju pojedinačnu odgovornost, diversifikaciju rizika, akumulaciju štednje u zemlji i kontinuirani nadzor države.

Bez obzira na prednosti i nedostatke pojedinih modela reformi, njihov zadatak je da na najbolji način prilagode penzijske sisteme postojećim i budućim društvenim procesima. U slučaju da su bile dobro dizajnirane, reforme su takođe predstavljale pozitivan katalizator, stimulišući ekonomski rast, što je pomoglo pri postizanju stabilnosti i diversifikaciji izvora penzijskog dohotka u kasnijoj životnoj dobi.

Nijedna reforma ne može bitno uticati na promenu nekih nepovoljnih društvenih procesa, kao što su izrazito niska stopa nataliteta, nedovoljan broj osiguranika, niska zaposlenost, te iz tih razloga, svaka penzijska reforma ima ograničen kapacitet delovanja.

Alternativa preporuci Svetske Banke da se u pojedinim zemljama uvedu tri stuba penzijskog osiguranja, je možda (novija) preporuka Svetske Banke u nekim slučajevima - penzijski sistem sa pet stubova.

Model tri stuba koji je predložila Svetska Banka je proširen sa još dva dodatna stuba: tzv. nultim (0) stubom kako bi se smanjilo siromaštvo i tzv. nezvaničnim IV stubom koji obuhvata širi kontekst socijalne politike.³²

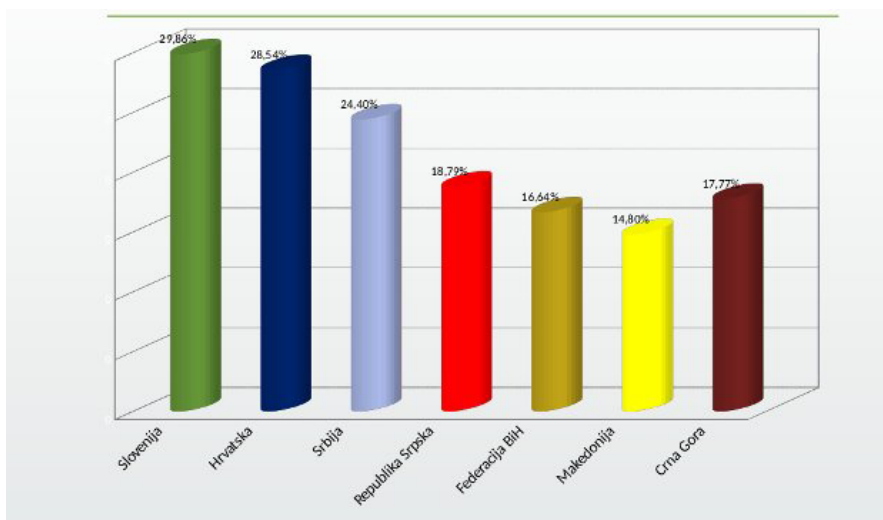
³¹ "Taking Stock of Pension Reforms Around the World", Anita M. Schwarz HDNSP, World Bank and Asli Demirguc-Kunt, DECRG, World Bank, 1996.

Penzijski sistemi zemalja iz okruženja

Na osnovu pokazatelja grafikona 1 vidljiv je odnos broja korisnika prava na penziju u odnosu na broj stanovnika, (u procentima) i to za bivše jugoslovenske republike. U pitanju su Slovenija, Hrvatska, Srbija, BiH (odvojeno Republika Srpska i Federacija Bosne i Hercegovine), Makedonija i Crna Gora. U Sloveniji ima oko 30% penzionera, kao što možemo da vidimo na grafikonu 1. Kada je Hrvatska u pitanju i u ovoj zemlji je slična situacija kao i u Sloveniji u odnosu na ukupan broj stanovnika Hrvatske, penziju prima 28,54% stanovnika.³³ Hrvatski penzijski zakon poznaje nekoliko tipova penzije: starosna, privremena starosna penzija, invalidska penzija, privremena invalidska penzija, kao i porodična penzija. Hrvatski zakoni i podzakonski akti priznaju i posebne beneficije za odlazak u penziju, slično kao i zakon Republike Srbije.³⁴

Zbog loših demografskih trendova, još 2002. godine u Hrvatskoj je počela sa reformom penzijskog sistema sa ciljem stvaranja lične imovine na osnovu koje bi se isplaćivale buduće penzije.

Kritičari privatnih penzijskih fondova smatraju da bi imovinu trebalo prebaciti u budžet, jer je najveći deo akumuliranog novca i tako uložen u državne obveznice, odnosno posuđen Hrvatskoj državi.³⁵

Grafikon 1 – Odnos korisnika penzija i stanovništva u Ex-YU zemljama (%)

(Izvor: Nezavisne novine <http://www.nezavisne.com/index/kolumne/Koliko-zemlje-ex-YU-imaju-penzionera/329381>, datum pristupa 20.12.2016. godine)

³² Holzmann, R. 1999, "The World Bank and Global Pension Reform-Realities not Myths". Washington, DC. dostupno na <https://books.google.rs/> (datum pristupa 20.12.2016. godine)

³³ Nezavisne novine <http://www.nezavisne.com/index/kolumne/Koliko-zemlje-ex-YU-imaju-penzionera/329381> (datum pristupa 20.12.2016. godine)

³⁴ Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje <http://www.mirovinsko.hr/> (datum pristupa 23.12.2016. godine)

³⁵ Poslovni portal Kapital <http://www.capital.ba/hrvatski-penzijski-sistem-pred-kolapsom/> (datum pristupa 23.12.2016. godine)

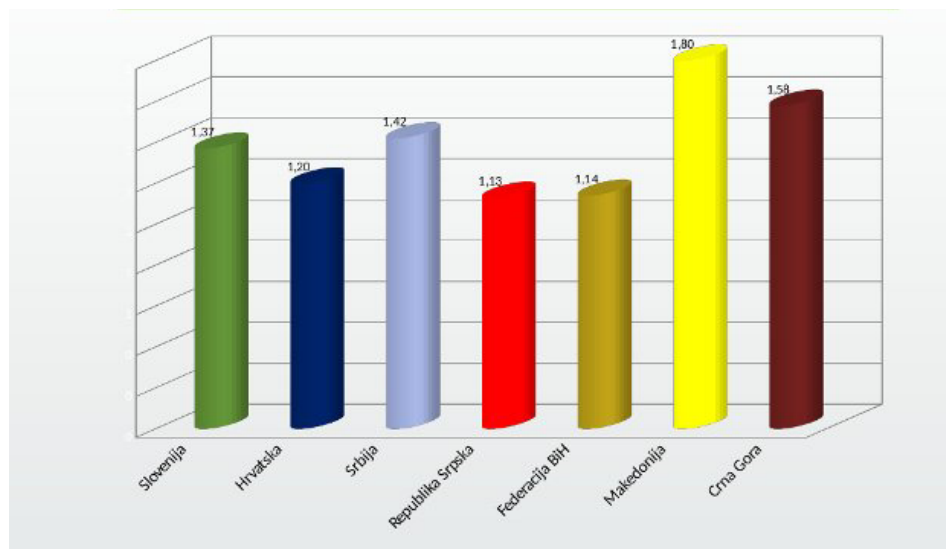
Od svih posmatranih zemalja iz okruženja Srbije, upravo Slovenija i Hrvatska imaju najnepovoljnije odnose broja penzionera i zaposlenih stanovnika.

Republika Srpska ima ispod dvadeset odsto penzionera u odnosu na ukupan broj stanovnika. Pensioneri su direktno na budžetu fonda, a još niži podatak je za Federaciju Bosna i Hercegovina, gde su 16,64% stanovništva penzioneri.³⁶

Od svih zemalja, koje su nekada činile Jugoslaviju, Makedonija, danas ima najmanje penzionera u odnosu na ukupnu populaciju, kao i najpovoljniji odnos penzionera i zaposlenog stanovništva.

Najmlađa Ex-Yu zemlja, Crna Gora, u odnosu na posmatrane zemlje ima svega 17,77% penzionera u odnosu na ukupan broj stanovnika. Takođe ima povoljan odnos između broja zaposlenih i broja penzionera, ne toliko povoljan kao što ima Makedonija, ali ipak drugi najpovoljniji odnos u regionu. Sistem PIO u Crnoj Gori uspostavljen je zakonom iz 2004. godine, kojim je reformisan dotadašnji tekući finansirani sistem PIO ali i ustanovljen obrazac suštinske reforme sistema PIO, stvarajući tzv. tri stuba:³⁷

- 1) obavezno penzijsko i invalidsko osiguranje na osnovu tekućeg finansiranja,
- 2) obavezno penzijsko osiguranje na osnovu individualne kapitalizovane štednje i
- 3) dobrovoljno penzijsko osiguranje na osnovu individualne kapitalizovane štednje.

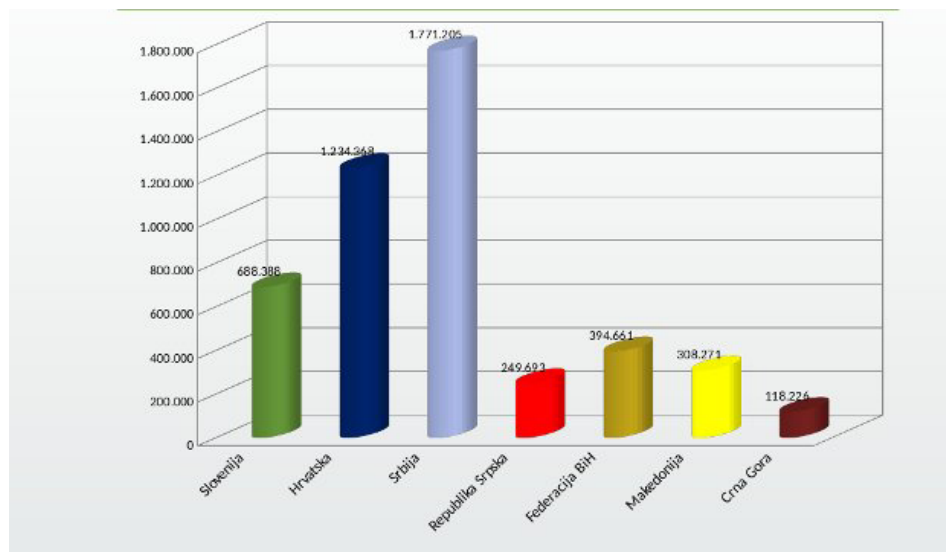
Grafikon 2 – Odnos broja penzionera i broja zaposlenih

(Izvor: Nezavisne novine <http://www.nezavisne.com/index/kolumne/Koliko-zemlje-ex-YU-imaju-penzionera/329381>, datum pristupa 20.12.2016. godine)

³⁶ Nezavisne novine <http://www.nezavisne.com/index/kolumne/Koliko-zemlje-ex-YU-imaju-penzionera/329381> (datum pristupa 20.12.2016. godine)

³⁷ Uprava za dijasporu Republike Crne Gore <http://www.djiasporacg.me/index.php/korisne-informacije/penzijsko-invalidsko-osiguranje> (datum pristupa 23.12.2016. godine)

Na osnovu pokazatelja iz grafikona 2 očigledan je odnos penzionera prema zaposlenima u posmatranim zemljama. Makedonija ima najpovoljniji odnos broja penzionera i broja zaposlenih, a posle nje Crna Gora. Najnepovoljniji odnos broja zaposlenih i broja penzionera ima BiH, odnosno oba njena entiteta Republika Srpska i Federacija Bosna i Hercegovina.

Grafikon 3 – Broj korisnika prava iz penzijskog i invalidskog osiguranja u Ex-YU zemljama

(Izvor: Nezavisne novine <http://www.nezavisne.com/index/kolumne/Koliko-zemlje-ex-YU-imaju-penzionera/329381>, datum pristupa 20.12.2016. godine)

Na grafikonu 3 vidljiv je broj korisnika prava iz penzijskog i invalidskog osiguranja u bivšim Ex-Yu zemljama. Srbija ima najveći broj korisnika penzijskog i invalidskog osiguranja u odnosu na druge zemlje iz okruženja, i to preko milion i sedamsto hiljada.

Kako sve Ex-Yu zemlje imaju sličnu istoriju i kulturu, radi potpunijeg istraživanja, mogli bi da sagledamo i još neku zemlju iz okruženja, različite istorije i kulture, u odnosu na našu zemlju.

Ukoliko posmatramo Mađarsku, možemo konstatovati da je ista krenula sa reformom penzijskog sistema veoma rano u odnosu na druge zemlje. Prema raspoloživim podacima, Mađarska je bila prva srednje-evropska država, koja je ostvarila model penzionog sistema izrađenog od strane Svetske Banke, koji se odnosi na uvođenje obaveznog privatnog penzionog osiguranje sa kapitalnim pokrićem - kao drugi stub sistema penzijskog osiguranja. Mađarski Parlament je još 1997. godine usvojio tri zakona koja su omogućila sprovođenje reforme penzijskog sistema ove države. Stoga se Mađarski sistem obaveznog penzijskog osiguranja zasniva na dva stuba. U okviru prvog stuba nalazi se državni sistem penzijskog osiguranja odnosno javni sistem koji je zasnovan na distributivnom fi-

nansiranju. Drugi sistem penzijskog osiguranja u Mađarskoj čini privatni sistem penzijskog osiguranja sa kapitalnim pokrićem. Pored ova dva stuba, u Mađarskoj postoji i treći stub penzijskog osiguranja baziranog na sistemu dobrovoljnosti, ustvari čine ga ulaganja u razne dobrovoljne privatne penzijske fondove.

Tokom 2010. i 2011. godine došlo je do izmena zakona i sistema privatnih penzionih fondova. Članovi privatnih penzionih fondova su morali da se odluče hoće li ostati u privatnim penzionim fondovima ili će se priključiti penzionom sistemu zasnovanom isključivo na principu socijalnog osiguranja. Oni osiguranici koji se nisu odlučili za povrat u javni sistem penzijskog osiguranja izgubili su pravo na tzv. „državnu penziju.“ Prema podacima samo 2% članova privatnih penzionih sistema se nije vratilo u sistem državnog penzijskog osiguranja.³⁸

Mađarski penzioni sistem je trenutno zasnovan na dva stuba, na državnom penzijskom sistemu i dobrovoljnom privatnom penzijskom sistemu. Ovaj drugi stub i dalje postoji, ali je usled ovih promena iz 2010. i 2011. godine, koju smo spomenuli, ovaj drugi stub potpuno marginalizovan i njegovo gašenje je verovatno samo pitanje vremena.³⁹

Svaki građanin koji dostigne godine za odlazak u penziju a bio je zaposlen u predviđenom vremenu, prema zakonu, ima pravo na javnu penziju. Visina javne penzije u Mađarskoj određena je zakonom. Kada se računa visina penzije, u obzir se uzima iznos do tada uplaćenih naknada, formula za kalkulaciju je definisana zakonom i podložna je izmenama u zavisnosti od nacionalnog budžeta, pa ni jedan penzioner u Mađarskoj ne zna koliku će penziju primati od države.

Dakle, samo oni, koji na vreme razmišljaju o trećem dobu, mogu očekivati dodatna primanja, van državne penzije i mogu steći primanja od kojih će imati dugoročnu korist. Reč je o privatnoj penziji, koja je daleko preciznija u pogledu očekivanog iznosa u odnosu na državnu penziju.

Zaključak

Najčešće se primenjuju dva načina finansiranja penzija, prvi, na koji se penzije mogu finansirati je iz tekućih prihoda i drugi način na osnovu kapitalizacije uplaćenih doprinosa.

Model finansiranja penzija iz tekućih prihoda, poznatiji kao „*pay as you go*“, podrazumeva izdvajanja doprinosa sadašnjih zaposlenih za isplatu onima koji su u penziji, to znači da se sredstva doprinosa koja su uplaćena tokom godine, koriste odmah za isplatu penzijskih nadoknada, bez zadržavanja na računima penzijskih fondova.

Ovaj sistem se zasniva na međugeneracijskoj solidarnosti i uspešno funkcioniše, kada je stanovništvo mlado i kada je nezaposlenost minimalna, te je bilo relativno mnogo zaposlenih i relativno malo korisnika penzija. U vreme svog nastanka „*pay as you go*“ sistem, i u decenijama nakon kada su ga preuzela mnoga nacionalna zakonodavstva ovaj sistem je u potpunosti odgovarao potrebama društava i privrede.

³⁸ Barta, J. 2011, "Reforme penzijskog osiguranja u Mađarskoj", Zbornik radova Pravnog fakulteta, Novi Sad, vol. 45, no. 3, pp. 817-830.

³⁹ Motorosok <http://www.motorosok.hu/en/knowledges/the-hungarian-pension-system> (datum pristupa 20.12.2016. godine)

Usled loših demografskih pokazatelja, starenja populacije, niske stope prirodnog priraštaja, mnoge zemlje morale su da modifikuju sistem međugeneracijske solidarnosti u određenoj meri, ili potpuno.

Optimalan odnos je da 3,5 zaposlena finansiraju isplatu jedne penzije. Tokom vremena taj odnos aktivnih osiguranika i broja penzionera je postajao sve nepovoljniji. Došlo je do demografskih promena – produženja životnog veka, pada nataliteta, ali i do promena u strukturi tržišta rada, zbog povremenog rada, nepotpunog radnog vremena. Iako su stope doprinosa visoke, prikupljena sredstva nisu dovoljna, pa se dopunjavaju sredstvima države, iz budžeta ili sredstvima iz povećanih poreza, što je uticalo na izbegavanje plaćanja doprinosa, probleme prijavljivanja tj. neprijavljivanja radnika ili prijavljivanje radnika na nižu osnovicu, radi manjih doprinosa. „Pay as you go“ sistem je dobro funkcionisao u uslovima koji su podrazumevali značajno veći broj zaposlenih od broja penzionera. Tokom vremena, u Srbiji, kao i brojnim zemljama taj odnos se veoma pogoršao. Usled demografskih faktora (niža stopa nataliteta, povećanje udela starog stanovništva u ukupnoj populaciji i sl.) i negativnih privrednih kretanja (nezaposlenost, veliki udeo neformalnog sektora, inflacija, evazija u plaćanju poreza), postojeći sistemi penzijsko invalidskog osiguranja su postali finansijski neodrživi. U takvim uslovima nije bilo moguće da se tekućim doprinosima obezbedi finansiranje penzija, stoga se u većini zemalja sa ovakvim konceptom, država pojavila kao sufinansijer.

Problemi koji su doveli do neodrživosti PAYG sistema usloveli su uvođenje finansiranja penzija po modelu poznatom kao FULLY FUNDED sistem, zasnovan na akumulaciji kapitala, koji podrazumeva kapitalizaciju uplaćenih doprinosa, iz kojih se kasnije uplaćuju penzije. Privatni penzijski fondovi prikupljena sredstva od naplaćenih doprinosa investiraju i na taj način ostvaruju određen prinos, tako da buduća penzija zavisi od visine uplaćenih doprinosa, koji se uplaćuju na individualni račun, kao i stope prinosa koja se ostvaruje njihovim investiranjem i dužine perioda trajanja osiguranja. Dakle, kod ovog sistema je bitna investiciona funkcija.

Mnoge zemlje su se odlučile da za svoje suštinske reforme penzijskog sistema odoberu po preporuci Svetske Banke, model sa tri stuba i na taj način da sprovedu suštinske promene u svojim penzijskim sistemima.

Nije dovoljno postojanje javnog i pored njega dobrovoljnog privatnog penzijskog sistema u koji na žalost mnogi građani Srbije ne veruju, jer najčešće nije ni dobro promovisan. Javni sistem u celosti, pa stoga i penzioni sistem kao deo javnog sektora Srbije, nisu po svojim karakteristikama unikatni, Hrvatska i Slovenija, imaju slične probleme. Posmatrane zemlje Latinske Amerike osamdesetih godina prošlog veka su pronašle snagu da stanu na kraj većini problemima. Zašto onda to ne bi mogla da uradi i Srbija?

Literatura

[1] Pavlović, M., Marković, J. & Marković, D. 2015, "Penzijski sistem i savremena ekonomska kriza", Vojno delo, vol. 67, no. 2, pp. 243-262.

[2] Domazet, I., Milivojević, S. & Lazić, M. 2013, "Reforma penzijskog sistema sa aspekta intenzivnog starenja stanovništva Srbije", Poslovna ekonomija, vol. 7, no. 1, pp. 141-156.

[3] Rakonjac-Antić, T. 2013, "Upravljanje ključnim rizicima penzijskih planova sa aspekta njihovih korisnika", Marketing, vol. 44, no. 2, pp. 128-136.

[4] Rakonjac Antić T, Penzijsko i zdravstveno osiguranje, CID Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2012.

[5] Caran, M. & Georgiana-Noja, G. 2015, "Empirijska komparativna analiza beneficija za zaposlene u multinacionalnim kompanijama - primeri Rumunije i Srbije", Megatrend revija, vol. 12, no. 2, pp. 155-170.

- [6] Mimić I, fin. dir PIO, Tržište rada i penzijski sistem Srbije, 2013, dostupno na: www.danas.tv (datum pristupa 25.12.2016. godine)
- [7] Penev G, 2013. Projekcije stanovništva Srbije od 2010. do 2060. Beograd 2013, <http://www.fiskalnisaet.rs/doc/istrazivacki-radovi/> (datum pristupa 16.12.2016. godine)
- [8] Živković, M., Piljan, I. & Piljan, T. 2016, "Ocena stava stanovnika prema obaveznom i privatnom penzijskom osiguranju", Trendovi u poslovanju, vol. 4, no. 1, pp. 91-99.
- [9] Veselinović, P. 2014, "Reforma javnog sektora kao ključna determinanta uspešnosti tranzicije privrede Republike Srbije", Ekonomski horizonti, vol. 16, no. 2, pp. 137-155.
- [10] Taking Stock of Pension Reforms Around the World", Anita M. Schwarz HDNSP, World Bank and Asli Demirguc-Kunt, DECRG, World Bank, 1996
- [11] Holzmann, R. 1999, "The World Bank and Global Pension Reform-Realities not Myths". Washington, DC. dostupno na <https://books.google.rs/> (datum pristupa 20.12.2016. godine)
- [12] Barta, J. 2011, "Reforme penzijskog osiguranja u Mađarskoj", Zbornik radova Pravnog fakulteta, Novi Sad, vol. 45, no. 3, pp. 817-830.

Ostali izvori

- [13] Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje Republike Srbije <http://www.pio.rs/cir/> (datum pristupa 15.12.2016. godine)
- [14] Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju ("Sl. glasnik RS", br. 34/2003, 64/2004 - odluka USRS, 84/2004 - dr. zakon, 85/2005, 101/2005 - dr. zakon, 63/2006 - odluka USRS, 5/2009, 107/2009, 101/2010, 93/2012, 62/2013, 108/2013, 75/2014 i 142/2014)
- [15] Popis 2011 <http://popis2011.stat.rs/?lang=lat> (datum pristupa 15.12.2016. godine)
- [16] Republički zavod za statistiku <http://www.stat.gov.rs/WebSite/Default.aspx> (datum pristupa 15.12.2016. godine)
- [17] Nova srpska politička misao <http://www.nspm.rs/kuda-ide-srbija/sta-nam-zapravo-pokazuju-demografske-projekcije-un.html?alphabet=l> (datum pristupa 16.12.2016. godine)
- [18] Nezavisne novine <http://www.nezavisne.com/index/kolumne/Koliko-zemlje-ex-YU-imaju-penzionera/329381> (datum pristupa 20.12.2016. godine)
- [19] Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje <http://www.mirovinsko.hr/> (datum pristupa 23.12.2016. godine) Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje <http://www.mirovinsko.hr/> (datum pristupa 23.12.2016. godine)
- [20] Poslovni portal Kapital <http://www.capital.ba/hrvatski-penzijski-sistem-pred-kolapsom/> (datum pristupa 23.12.2016. godine)
- [21] Uprava za dijasporu Republike Crne Gore <http://www.dijasporacg.me/index.php/korisne-informacije/penzijsko-invalidsko-osiguranje> (datum pristupa 23.12.2016. godine)
- [22] Motorosok <http://www.motorosok.hu/en/knowledges/the-hungarian-pension-system> (datum pristupa 20.12.2016. godine)
- [23] B92 http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2016&mm=08&dd=29&nav_id=1170704 (datum pristupa 23.12.2016. godine) B92 http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2016&mm=08&dd=29&nav_id=1170704 (datum pristupa 23.12.2016. godine)
- [24] Penzioni internet portal <http://www.penzin.rs/beneficirani-radni-staz-u-republici-srbiji/> (datum pristupa 16.12.2016. godine)
- [25] Republički zavod za statistiku <http://www.stat.gov.rs/WebSite/Default.aspx> (datum pristupa 15.12.2016. godine).